

דתישכונע

פרשת קדשים, תשע"ט, מספר 1316

השאיפה אל הקדושה: בין מוסריות יהודית לחוק הטבעי

דן יפה

עצמו מה שלא נאסר במפורש. יש כאן עמדה מעניינת הקשורה בתודעה הסובייקטיבית של האדם. עליו לדעת, למשל, מתי להפסיק באכילה ובשתייה מופרזת, כדי לא להזיק לבריאותו ולא לנהוג כגרגרן. מאחר שהתורה, כמערכת של חוקים, אינה רוצה לפרט את כל המצבים שמתרחשים בחיים, על האדם להציב לעצמו גבולות במה שמותר לו. יש כאן דינמיקה וגמישות שהן אינהרנטיות לחוק.

אליבא דרמב"ן החוק של התורה מהווה אך ורק פרדיגמה, ועל האדם להשלים אותה ולבנות לעצמו מערכת של חוקים, כדי לחיות על פי אתיקה אישית מסוימת.¹ כמובן שיש בתפיסה הזו סכנה, הנובעת מהאפשרות שאדם יחמיר על עצמו החמרת יתר, עד כדי התנזרות. נכון גם, שהקו בין הגבלה בריאה לבין הגזמה יכול להיות דק ושברירי, אך דווקא כאן טמון האתגר הקיומי: על האדם להפעיל את שיקול דעתו על מנת להעריך את הסיטואציה ולנהוג בצורה הראויה ביותר.²

רבי שמשון רפאל הירש מוסיף עוד נדבך בעמדה הנפשית של האדם ה"מרוסן", וכך לשונו:

להיות מוכן ומזומן לכל מעשה טוב; ואין אדם מגיע למידה זו, אלא אם כן נפשו

פרשתנו נפתחת עם הציווי להיות קדוש. הציווי מכוון אל הרבים ומנומק בכך שהאל-קדוש ועל האדם להידמות במובן זה לא-ל. במילים אחרות, הקדושה נובעת מקדושתו של האל, ואולי יונקת ממנה. ניתן לומר במבט הלכתי, שעל פי הרמב"ם:

(אין) למנות הציווי הזה מצווה בפני עצמה שהוא לא יצווה לעשות מעשה מיוחד שיהיה מצוות עשה ולא יזהיר מעשות מעשה מיוחד שיהיה מצווה לא תעשה.

רצונו לומר, שאין הקדושה שייכת למניין המצוות, אלא היא נחשבת מעל המצוות כולן, והיא באה לכלול את המצוות ולצוות אותנו לקיימן בקדושה. במובן הזה, הקדושה מהווה מעין תודעה ראשונית חיונית לשמירת המצוות. מה כוללת תודעה זו? הרמב"ן עונה על פי הקריטריון של "דע לך להגביל את עצמך" וכך הוא כותב על אתר:

והעניין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין, א"כ ימצא בעל התאווה מקום להיות שטוף בזימת אשתו או נשיו הרבות ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו, וידבר כרצונו בכל הנבלות שלא הזכיר איסור זה בתורה. והנה יהיה "נבל ברשות התורה". לפיכך בא הכתוב אחרי שפרט האיסורים שאסר אותם לגמרי, וצווה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות.

אפשר להבין מדבריו, שיש להגביל את עצמנו בדבר המותר דווקא, ואסור לאדם לאסור על

¹ בנייתוח הגותו של פרנץ קפקא, מראט רוברט כתבה שכך הייתה עמדתו של קפקא. הוא קבע לעצמו מערכת שלמה של "מצוות" שסידרו את חיי היום-יום שלו. ראו על כך את ספרה M. Robert, *Seul comme Franz Kafka*, Paris, 1979

² רבי יונתן אייבשיץ כותב על פירוש הרמב"ן: "קדש עצמך במותר לך", אמנם כבר פירשתי כי להחמיר יותר מתוך התורה הוא אפשרות רחוקה". מעניין לציין שהוא מזכיר את יוספוס ומביא כדוגמא את אלה שבתקופת בית שני "היו נזירים מכל ענייני העולם" (ככל הנראה מדובר על האיסיים).

* ד"ר דן יפה מרצה לתולדות ישראל בביה"ס ללימודי יסוד ביהדות, אוניברסיטת בר-אילן.

על כל אדם לשאוף לשלום, ועליו לעשות את כל המאמצים האפשריים על מנת לאפשר קיום חברתי ראוי. לפי הובס, המאמצים שהאדם חייב לעשות כוללים: וויתור על זכויותיו על מנת להשיג שלום; הכרת טובה לאחרים; הסתגלות לכל הבריות; נכונות למחול כדי לתקן את דרכו של העבריין; לא להיות עז פנים; לא לנהוג בגאווותנות ובשחצנות; לא לעשות דין לעצמו וכו'. מטרת התכונות הללו מבוססת על הרצון לאפשר לחברה להתנהל בצורה הטובה ביותר, ולשם כך על האדם להבין שהתנהגות שאינה ראויה פוגעת בו ובאנשים אחרים.

האם ניתן להקיש ממושג "החוק הטבעי" את תובנת "קדש עצמך במותר לך" שהוזכרה קודם? נראה כי התשובה לכך חיובית. ההקבלה בין המושגים מושתתת על מאמצי האדם לחיות על פי נורמה חברתית ערכית שהוא קובע לעצמו, במטרה להיטיב לעצמו ולאחרים.

ואיך לא נזכיר בסיום את דברי הפילוסוף היהודי צרפתי עמנואל לוינס?

על פי תפיסתו של לוינס, על האדם להיות קודם כל אחראי כלפי הזולת: על כל אחד לחוש ולפעול על פי תודעה של אחריות. התודעה הזו קודמת לרצונו של האדם להיות יצור חופשי. לוינס טבע את העמדה "אחראי לפני היותו חופשי" (*responsable avant d'être libre*). כדברי הרש"ר הירש: שליטת האדם בעצמו היא האמנות העליונה המסורה בידי אדם. מכאן שגם המסורת היהודית וגם חכמות העולם מזמינות אותנו לנהוג באיפוק ובהיגיון בריא כלפי עצמנו וכלפי הזולת, על מנת לאפשר התנהלות בריאה של החברה.

לסיום נצטט את אמירתו המפורסמת של ההוגה הצרפתי הידוע בלז פסקל (1623-1662):
"חירותי איננה בעלת המילה האחרונה, אינני בודד בעולם" (*Ma liberté n'a pas le dernier mot, je ne suis pas seul*)⁶.

חדורה מוסריות צרופה, ... כי רבה העבודה המוטלת על כל אחד כדי להשיג את מעלת הקדושה. קדושה נקנית על ידי שליטה בכל הכוחות והכישרונות ובכל הגירויים והנטיות הקשורים לאלה, להיות מוכן ומזומן לעשות את רצון ה'. שליטת האדם בעצמו היא האמנות העליונה המסורה בידי אדם. משמעותה איננה להזניח ולנוון, להמית ולהשמיד אף אחד מכוחותיו וכישרונותיו... אותה אמנות מוסרית עילאית נקנית – ככל אמנות – רק בכוח ההרגל. יש לאמן את כוח הרצון המוסרי לשלוט בנטיות הלב ... איש איש על-פי תכונותיו המיוחדות, בנפשו פנימה יחנך את נפשו, יתאמן בצנעה, ורק הוא יידע על כך. הנה זו הכשרת האימון, הקרויה בפי חז"ל "פרישות"³.

תפיסה הזו מזכירה את המושג האוניברסלי של משפט הטבע (*jus naturale*), קרי, ההנחה שישנו חוק טבעי נצחי. חוק זה אינו משתנה והוא טבוע באדם. החוק הטבעי הוא כמעין נטיעה המושרשת באדם באופן עצמאי, בלא תלות בחוק שנחקק ע"י אחרים. משפט הטבע הוצג לראשונה על ידי אריסטו ומאוחר יותר אומץ לתוך הנצרות במאה ה-13 על ידי תומאס אקווינס. על פי הפילוסופיה האתית, ישנה מערכת מוסרית אובייקטיבית המחייבת את כל בני אדם בכל מקום ובכל חברה, ותוקפה אינו תלוי בהסכמה של קבוצה כל שהיא. אריסטו קבע את המושג "צדק טבעי אוניברסלי", ששומה עליו שיהא טבוע בכל אדם.⁴ לעומתו קבע תומס אקווינס, שהאדם מסיק את המשפט הטבעי מתוך התבוננות בטבע, מפני שהאדם הוא יצור רציונלי, וביכולתו להבין את התופעות האנושיות והטבעיות.⁵ הפילוסוף האנגלי תומס הובס (1588-1679) הרחיב בספרו הידוע "לוויתן" את המושג לכיוון חברתי-פוליטי, והסביר שניתן להגיע לחוק הטבעי על ידי היגיון. לפיו, אסור על האדם לעשות מעשה שפוגע בחייו ובחיים של אחרים. הובס כתב כי

⁶ באותה מידה הגדיר אלברט קאמי (בספרו "אדם הראשון") את האדם על פי הכוח ההימנעותי שלו. כלומר, היכולת להתאמץ כדי לא לעשות משהו שעלול לפגוע באחרים. הוא ניסח זאת ע"פ המשפט המפורסם: "האדם – הנמנע את עצמו" (*Un homme ca s'empêche*).

³ רש"ר הירש, פירוש התורה על ספר ויקרא, ירושלים תשס"ב, עמ' שא-שב.

⁴ אריסטו, אתיקה הניקומאכית, ספר ה, פרקים ז-ז.

⁵ תומס אקווינס, סומה תאולוגיה, שאלה 90, א, 5.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף